

4. A SZARMATA/ALÁN HATÁS EURÓPA KULTÚRÁJÁBAN

1. A LENGYEL SZARMATIZMUS

A középkori – kora újkori (XVI–XVIII. századi) lengyel nemesség a szarmatáktól eredeztette magát, ebből származik a fogalom, a „lengyel szarmatizmus”, amely sajátos – keleties elemeket mutató, övvel összefogott hosszú kaftános – viseletet, frizurát, harcmódot, és mindezzel együtt főként történeti nemesi tudatot takar (347–348. kép). A szarmatákra alapozott, közös múltra utaló eszme a multietnikus lengyel–litván állam ideológiája volt. Lényege a lengyel nemzeti jelleg: a szabadságszeretet.¹³⁷⁵ Sarmatia a XVI. század első fele forrásokban tűnik föl először Lengyelország nevéként, nagyjából egy időben azzal, hogy Ransanus a magyarokat származtatja a szarmatáktól.¹³⁷⁶

A szarmata eredettel kapcsolatban általában két Plinius helyet idéznek, amely szerint a szarmaták országának határa a Visztula folyó.¹³⁷⁷

A szarmaták régészetét és történetét elsőként összefoglaló Tadeusz Sulimirski nyomán szokás hivatkozni a lengyel–szarmata rokonság tudományosan megalapozott elméletére. Bizonytalan nyelvészeti érvek alapján (a Chotin, Hotin jellegű helynevek elterjedéséből következően) Sulimirski a szerbek és horvátok őseinek alán/szarmata származását próbálta bizonyítani, illetve a iordanesi antokat azonosította az aorszokkal/alánokkal. Elképzelése szerint már a II. század végétől Kis-Lengyelország, Szilézia és Nagy-Lengyelország déli része az antok, egy „szarmata” törzs uralma alatt állt. A hun korban az északi szláv területeken az alánok látták volna el a hun birodalmon belüli uralkodó réteg szerepét: az ő emléktárgyukhoz tartoznának a leggazdagabb leletek, mint például Jakuszowice. Ezek az alánok az elképzelés szerint később elszlávosodtak.¹³⁷⁸

A lengyel szakpublikációkban nemigen tárgyalták Sulimirski mai szemmel nézve enyhén szólva zavaros meglátásait, ami egyenértékű volt azok teljes elutasításával. Ennek megfelelően nyitva maradt az ún. „lengyel szarmatizmus” elterjedésének kérdése.

Mindemellett történetek kísérletek, hogy ha nem is szarmata jelenlétet, de valamiféle hatást vagy a germán–szarmata kapcsolatok nyomait mutassák ki Lengyelország területén. Ezek azonban rendkívül szórványosak és az esetek egy részében nem meggyőzőek.¹³⁷⁹ A kutatás többször visszatért a szarmata tamgákkal és néhol északi rúnajelekkel együttesen ellátott ezüstberakásos lándzsákra, amelyek főként lengyel, de német, sőt norvég területen is előkerültek, és amelyeket ugyancsak a szarmata–germán érintkezés bizonyítékának tekintenek (349. kép).¹³⁸⁰ A tamgákkal kapcsolatban egyébként Helmut Nickel is összefüggést vélt felfedezni a szarmata és a türk jelek, a glagolita ábécé és több középkori jel között, beleértve a „szarmata” lengyel nemesek jelzéseit is (ezt az ötletet – tudniillik a szarmata és középkori lengyel jelek azonos gyökerét – eredetileg ugyancsak Sulimirski vetette fel).¹³⁸¹ Véleményünk szerint azonban ezek az időkben, térben és kulturálisan igen távol álló tamgák formájukban is meglehetősen távoliak. Inkább tudunk egyetérteni V.Sz. Dracsuk álláspontjával, aki szerint a különböző kultúrák esetében ezek nem kölcsönzésen, hanem az

¹³⁷⁵ GRZYBOWSKI 1996., BOROWSKI 2001.

¹³⁷⁶ RANSANUS IV. (p. 53.), GRZYBOWSKI 1996., BOROWSKI 2001.

¹³⁷⁷ PLIN. NH IV. 13.97., IV. 12.81. Ugyanez az elképzelés szerepel Pomponius Melánál (POMP. MELA DE CHOR. 3.28.) és Ptolemaiosznál (PTOLEM. III.5.). Az ősforrás – mely nyilván tévedésen alapult – közös lehetett, legalábbis a „lengyelországi Sarmatia” területéről mindeztidáig nincs szarmata jelenlétre utaló régészeti nyom.

¹³⁷⁸ SULIMIRSKI 1970. 189–196.

¹³⁷⁹ DOBRZAŃSKA 2001.

¹³⁸⁰ SHCHUKIN 1994A. 486–490., kutatástörténeti összefoglalóval: VORONYATOV–MACSINSZKIJ 2010.

¹³⁸¹ SULIMIRSKI 1970. 154., 166–167., NICKEL 1973.

347. kép

- A lengyel nemesek tradicionálisan a szarmaták leszármazottainak tartották magukat. Lengyel nemesi portrék a XVII–XVIII. századból (rugiland.narod2.ru/antropoestetika/galereya_sarmatskogo_portreta/alapján)

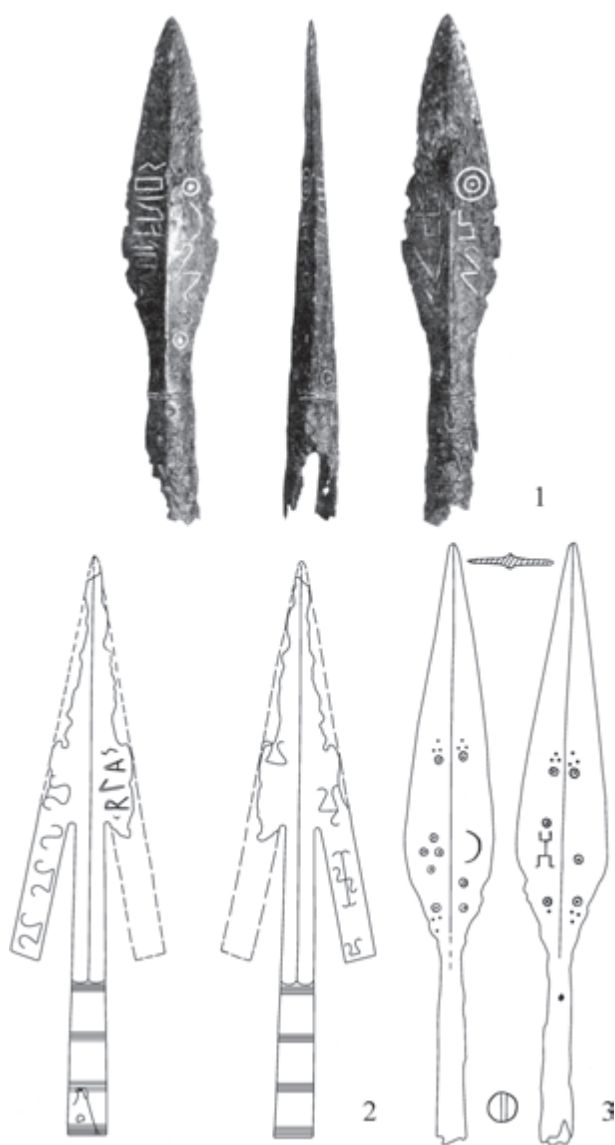
348. kép • Lengyel „szárnyas” huszár páncélja a XVII. század második feléből, Wawel, Krakkó (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Poland_Half-armor_of_winged_cavalry.jpg alapján, 2017. január 1.)

alapvető prototípusok önálló fejlődésén nyugszanak.¹³⁸² Ami a szarmata–germán kapcsolatokat illeti: ezek nyomai – ha meglehetősen szórványosan is – valóban fellelhetők mind a Przeworsk, mind a Wielbark,¹³⁸³ mind az alföldi szarmaták területén. E kapcsolat jellegének mélyebb tanulmányozása a jövő feladata.

---

¹³⁸² DRACSUK 1975. 55.

¹³⁸³ Összefoglalóan: DOBRZAŃSKA 2001., KOKOWSKI 2003.

349. kép • II. század második felére keltezhető tamgás-rúnás lándzsahegyek 1: Suszyczo, 2: Rozwadów, 3: Bodzanowo (VORONYATOV–MACSINSZKIJ 2010. risz. 8: 2–3. alapján)

2. IRÁNI ELEMOK A HONFOGLALÁS KORBAN

A SZARMATÁK TANULMÁNYOZÁSÁNAK SZEREPE A HONFOGLALÁS KORI KUTATÁSBAN

„az a ... népáramlat, melyet az ókor a skythák nevéhez fűzött, szoros kapcsolatban van a finnugor s különösen az ugor-magyar népek terjeszkedésével. A skytha-kérdés tehát nemcsak a tudomány általános szempontjából, de a saját különleges feladatainknál fogva is méltán tarthat számot érdeklődésünkre s ránk vár a kérdés újabb meg újabb oldalról való megvilágításának kötelezettsége.”¹³⁸⁴

Számos adat utal arra, hogy a Kárpát-medencét a IX. század végén elfoglaló Árpád törzsei sztyepei történetük során szoros kapcsolatba kerültek – talán különböző területeken – az iráni népekkel. Erre leginkább a magyar nyelv iráni jövevényszavai utalnak.¹³⁸⁵ Ezekkel kapcsolatban bizonyosan tudjuk, hogy nincsenek közöttük olyan átvételek, amelyeket a XIII. században beköltöző jászokhoz lehetne kötni.¹³⁸⁶ Arra nézve azonban

¹³⁸⁴ NAGY 1909. 111.

¹³⁸⁵ Az alán jövevényszavakhoz lásd például MUNKÁCSI 1904.

¹³⁸⁶ MAKKAY 1997B. 36–40.

nem született megnyugtató megoldás, hogy ezek az átvételek mely korban és mely régióban történtek meg. A legkülönbözőbb verziók között a Kaukázustól a Kárpát-medencéig terjedő szinte teljes terület felmerült. Abban általában egyetértenek a kutatók, hogy a szavaknak legalábbis egy részét a szarmatáktól/alánoktól kölcsönözték a magyarok elődei.¹³⁸⁷

A kérdés kutatásában fontos szerep jut egy alán nemzetség fejének a Kézai Simon krónikájában leírt magyar eredetmondában. Eszerint Hunor és Magor a csodaszarvas üzése során Dulo fejedelem leányaira akadt, majd őket feleségül vette (**350. kép**). A Dulo nemzetség nyomai kimutathatók már a III. századi tanaisi feliratokban, és Dulatae formában még az újkorban is továbbéltek az oszét családnevek között.¹³⁸⁸ A IV. században Julius Honorius térképén feltűnik a Tisza-vidéken egy duli név, melyre L. Schmidt hivatkozik, és amelyet Bóna István az alánok nevéként értékel.¹³⁸⁹ A szóban forgó, figyelemre méltó adatoknak beható, alapos vizsgálata nem lehet itt célunk. Az azonban bizonyos, hogy ezeknek és az ehhez hasonló problémáknak a tisztázása nélkül aligha tekinthető megnyugtatónak a magyar őstörténet kutatásának helyzete.

Az őstörténeti vizsgálódások során már régóta körvonalazódott a sztyeppei iráni világ tanulmányozásának jelentősége. Ennek érzékeltetésére álljon itt egy immár közel négy évtizeddel ezelőtt egy vezető őstörténészünktől megfogalmazott vélemény: „Az ugorok szétválása után a magyarság nyomait minden bizonnyal a nyugat-szibériai és dél-uráli 'szarmata kultúra' területén kell keresnünk. Az itt folytatott nagyméretű régészeti kutatásoktól várhatjuk a magyarság elődei történetének tisztázását a jelzett korban.”¹³⁹⁰ Sajátos helyzet, hogy ennek ellenére a sztyeppei iráni világ kutatásába a hazai régészetet irányító intézmények soha nem próbáltak bekapcsolódni, és e terület méltatlanul elhanyagolt maradt mind a mai napig. Valódi jelentőségére csupán olyan elszigetelt kísérletek utalnak, mint Makkay János írásai.¹³⁹¹

Itt most a szarmaták tanulmányozásának szerepére a honfoglalás kori kutatásban ezt az egyetlen vonatkozást emeltük ki. Számptalan további aspektus vehető fel (a vallástörténeti kérdésektől, a motívumkutatáson keresztül az egyes régészeti leletekig). Mindezek részletes tárgyalása azonban szétfeszítené munkánk kereteit.

350. kép • Hunort és Magort vezeti a csodaszarvas
(KÉPES KRÓNKA 5. lap)

¹³⁸⁷ Összefoglalóan a vitáról: MAKKAY 1995. 90–103., MAKKAY 1997b. 34–41.

¹³⁸⁸ Maga a Dulo név a magyarság kutatása szempontjából abban a tekintetben is fontos, hogy ugyanez volt a neve az onogur-bolgár kánok dinasztiájának (KORAI MAGYAR 1994. 118., RÓNA-TAS 1996. 63., 188.). Ez alapján az onogur-bolgárok egy csoportjával kapcsolatban felmerült az iráni eredet lehetősége. Ezt a hipotézist erősíti egy másik argumentum, nevezetesen hogy Kuvrat bolgár kán fiának Aszparuhnak a neve középiráni etimológiával bír (ABAJEV 1979. 281–282.). A bolgár arisztokráciánál és uralkodóknál előforduló iráni nevekre lásd legújabbán STEPANOV 2014.

¹³⁸⁹ SCHMIDT 1941. 105., BÓNA 1986. 63.

¹³⁹⁰ FODOR 1973. 29–30., és a 98. jegyzet a 39. oldalon.

¹³⁹¹ MAKKAY 1995. 88–108., MAKKAY 2009. 78–80. stb.